

הסיכום ממערכי השיעור לסיפורי ש"י עגנון

כתב וערך המורה: אלי פררה

"מדירה לדירה" / ש"י עגנון

הסיפור "מדירה לדירה", בנוי במסגרת סיפורית מעגלית, סיפור שתחילתו בנקיטת עמדה מסוימת של הגיבור לגבי חייו וסביבתו ועובר לגישה הפוכה, הנוגדת את עמדתו הראשונה, ביחסו לחייו, ולסביבתו ולבריות איתן בא במגע. כך נסגר מעגל בחייו, שהתחילו בנימה פסימית, דיכאונית משהו ומסתיימים בנקודת ראות חיובית יותר, כלפי עצמו, חייו וסביבתו. שם הסיפור הוא רמז-מטרים למהפך שנעשה בחיי הגיבור מעצם העברה מדירה אחת לשנייה. בתחילה, מקריאת הכותרת ניתן להבין שזהו רק רצף אירועים בלבד, כשהקורא מלווה את הגיבור מדירה אחת לשנייה ואין בזה סימן למשמעות של המעברים האלה בין הדירות. בימינו, בתקופה המודרנית, אין בזה תופעה מיוחדת ובעלת משמעות בשכירת חדרים באופן תכוף. זוהי תופעה די-טריוויאלית ורגילה ואין בה משהו מסעיר, אולם אנו יודעים ומכירים את הפתגם היהודי הנפוץ: "משנה מקום משנה מזל"... כפי שהמספר מעיד בעצמו בספור ומציין את האמרה הזאת כמוטו של הסיפור. ובפתגם זה יתכן נטמן הרמז המטרים למשמעות הסיפור. לא במובן של מזל ונפילת פור, אלא במשמעות של שינוי תפיסת עולם, גישה אופטימית יותר לחייו של האדם והסביבה. בעיקרון זהו סיפור פסיכולוגי כשנסמכים אליו סמלים וקונוטציות. כאמור; מבנה הסיפור מעגלי. בו מתואר גיבור הספור היוצא יציאה מדירה אחת לדירה אחרת במרכז העיר הסואנת, ולאחר מכן עובר לדירה שלישית, במקום מבודד, שקט יותר, על גבעה, אך חוזר אל הדירה השכורה השנייה, הצפופה והרועשת בעיר הסואנת בקרב אנשים רעשנים ותינוק טרדן. החזרה הזאת עשויה לרמוז לחזרה נפשית מהמוות אל החיים, מגישה פסימית לעמדה יותר מחויכת כלפי האדם וסביבתו.

מבנה הספר: יש לשים לב שסופר כמו ש"י עגנון אינו בונה את סיפוריו על פי המבנה הקלאסי של הספור הקצר, ובכל זאת בספור זה יש בו מן המבנה הקלאסי, בעיקר בשל המהפך, השינוי שחל בגיבור עם ההתפכחות שלו למצבו. יש מעין פואנטה בסוף הספור, כאשר הוא מחליט בסופו של דבר לחזור אל הדירה הרועשת במרכז העיר. לכן יש ניסיון כאן לראות עד כמה המבנה של הספור הקצר תואם אותו.

ההיצג (אקספוזיציה)

מקום ההתרחשות: האירועים המשמעותיים בהם נארגים רצף ההתרחשויות, מתקמים בעיקר בבית במרכז העיר, הדירה הסואנת עם התינוק המוזנח.

זמן ההתרחשות: אין אינדיקציה ברורה או רמז אחר לזמן ההתרחשות. ניתן לשער שמדובר בגבר בגיל מבוגר עד גיל העמידה. שעומסם של החיים בגילו המבוגר משרה עליו רוח מדוכדכת, תחושת בדידות ומועקה חסרת-פשר. חולי של מבוגר...

גיבור הספור: הגיבור הוא גבר בגיל מבוגר, לא נשוי, אין רמז לקיומם של משפחה, אלא ממשיים לעזור לו. מה שברור, כנראה בגלל שאינו נשוי ואין לו ילדים, אינו סובל את טרחתם של ילדים ולא של תינוקות במיוחד. הוא מרגיש בודד, חולה במחלה לא מוגדרת, מחפש למצוא מרפא לתחלואיו של שינה ומנוחה.

המניע והסיבה: תחושת סבל, דכדוך ומחלה בגלל בדידותו של הגיבור בדירתו המקורית. האני-המספר סובל מדיכאון. בהמלצת רופאו הוא עובר מדירתו המקורית לדירה אחרת, בניסיון למצוא מרפא לחולי לא מוגדר ממנו הוא סובל.

נקודת הסיבוב: נקודת הסיבוב בספור היא כמובן במעבר של הגיבור אל הדירה הסואנת בהמלצת הרופא. הוא מגיע לשם וההתרשמות הראשונית שלו היא קבלת פנים לא נעימה בלשון המעטה. לא רק סאון והמולת הרחוב, לא רק רעש האוטובוסים, אלא ובנוסף הטרדה לא נעימה של תינוק מוזנח וחולני. הקשר הזה שמתפתח בינו לבין התינוק, נעשה במפתיע; בראשית יש התייחסות חסרת סבלנות של הגיבור לתינוק טרדן בלתי נלאה, שמנסה כל הזמן לנקר את עיניו משום-מה. יחס זה של הגיבור לתינוק אינו משתנה עד שהוא עובר לדירה המרווחת והשקטה על הגבעה.

השיא: השיא בסיפור הוא כמובן, בהגיע גיבורנו אל הדירה המרווחת, השקטה על הגבעה. נדמה שהדירה האחרונה, בבית שעל הגבעה, אמורה הייתה לפתור את בעייתו, שהרי כל מבוקשו היה מקום שקט ונינוח בו יוכל לנוח ולהתרפא. כשהוא מגיע עם הסבל אל הבית ומוצא את האסקופה "ריקה" מתינוק, ואין רעש אבטובוסים מסביב, והצפרים חדלו מלציץ הוא קולט באחת, שהדירה בבית שעל הגבעה, במהותה, מרחיקה אותו מן החיים, והיא עדיין לא מהווה את המקום המתאים עבורו: "ופיקפקתי אם מקום זה מוכן בשבילי". המספר מבין שטרם הגיע זמנו לפרוש מן החיים האמיתיים (הסואנים והמעיקים) ולכן מוטב שישוב לדירה בת"א ולשאוף בה למימוש חייו. הוא אפילו לא נכנס לדירה השלווה שנמצאת על הגבעה וכבר על המדרגות, הוא סובב על עקביו וחוזר אל הדירה הצרה עם התינוק בת"א..

הפואנטה: נקודת ההתרה בספור נעשית בפואנטה. כשהוא מגיע בסופו של דבר אל הדירה האולטימטיבית מבחינתו, אל המנוחה והנחלה, מקום בו יוכל סוף סוף לישון... לפתע הוא חש את חסרונו, וכשהוא מודע לכך הוא מתפכח. התחושה הזאת מעידה בעצם על בעיית הבדידות ממנה סבל, מבלי שהיה מודע לה.

ההתרה: בדיעבד אנו מבינים שהתינוק הצליח לחדור אל נפשו של המספר, למרות שהוא נמנע מלהודות בכך בתחילה. אולם עצם העובדה, כי הרגיש "לא בנוח" והרגיש שמשוהו חסר לו בדירה ה"מושלמת" שעל הגבעה ובחר לשוב אל חדרו הצרופ בעיר, מעידה על השינוי הקיצוני שעבר. זהו שינוי שבזכותו הוא הפך ממי שמתרחק מן הבריות ומהמולת החיים וסובל מבדידות ודיכאון, לאדם שמעוניין להתקרב אל הזולת, ליצור קשר אנושי ולהיות מעורב בחיים האמיתיים. סיומו של הסיפור אופטימי, משום שהוא מציע פתרון מוצלח לבעיה נפשית חמורה – פתרון שבא מתוך בחירה עיקשת של האדם – לחיות!

המסר החברתי: למסר החברתי שבסיפור ניתן לדרג לשלושה סעיפים:

א. היות ומי שהעניק לו את טעם החיים היה התינוק שסבל אף הוא מבדידות והזנחה. השניים הצליחו לגרום סיפוק ואושר איש לרעהו – גם מבלי שיצטרכו לתקשר מילולית ביניהם. ניתן להבין מכך שהשמחה האמיתית לאדם מהיותו יצור חברתי, היא עצם הקשר האנושי, אפילו ללא מילים...

ב. היכולת לפרוק מצוקה נפשית במבט אל עצמו; כשאדם חולה, או במצוקה נפשית הצעד הנכון לצאת מזה הוא, שישיר מבט לפנימיותו ולזהות את המקור למצוקה ולטפל בו ישירות.

כידוע, המספר סבל מדיכאון ויאווש בשל בדידותו. הבנה זו למצבו הביאה אותו לדחוק את ה"פתרון" ל"בעיית העייפות" שלו ולהחליט להתגורר דווקא בדירה הרועשת, אך יש בה חיים. הוא מחפש בשינה את הפתרון למצוקתו, אבל הבחירה בשינה היא בעצם ביטוי של בריחה מהמציאות, הימנעות מלהתמודד עם הבעיה. כשהבין זאת, הוא מוותר על השינה הנוחה בדירה שעל הגבעה לטובת הדירה הסואנת, אבל מלאת החיים, בת"א.

ג. **למצוא את האושר רק במקום שיש בו חיים גם אם הם קשים.** כי רק במקום כזה הם מתרגשים במלוא עוזם. אמנם יש בהם משברים וכישלונות, אך אין לברוח מהם ולבחור בשקט המדומה המקביל למוות, אלא יש לבחור במאבק נחוש לחיים. על האדם לקחת אחריות לחייו ולא לחפש אחר שלמות דמיונית שלא קיימת במציאות, אלא איפה שזקוקים לו באמת. כשהבין המספר שהימצאותו בבית בעיר חיונית לתינוק, הוא זכה בתכלית חייו.

דרכי העיצוב בסיפור

א. **מוטיב הדירה** – הדירות השונות בסיפור משקפות את מצבי-הנפש השונים של הגיבור.

המעבר מבית לבית ממחיש את התהליך הנפשי שעבר המספר מחיים נטולי פשר ומשמעות לחיים בעלי ערך ותכלית.

1. **בדירתו הראשונה** של גיבור הסיפור ממנה יצא בהמלצת הרופא אל הדירה השנייה, מייצגת שני מרכיבים בסיסיים לתיאור נפשו ומצבו של הגיבור: האחד – תיאור שניכר בו החולי, השני תיאור של העדר תקווה ושל מוות. התיאורים הם על **רקע ימות החורף**, (לעומת הדירה שנייה, התיאורים הם על **רקע האביב**. יש בהם תחושת-חיים, תקווה, אפשרות לחיי-משפחה ואושר).

2. **בדירה השנייה**: התיאורים הם של חדר צר ונמוך הממוקם בתוך דירה הנמצאת במקום סואן ונטול מנוחה במרכז העיר ת"א. המספר לא יכול לישון, ובנוסף הוא חרד לחייו של התינוק המוזנח, בנם של בעלי-הבית, וניכרים בתינוק סימני חולי ומצוקה קשים. התינוק, מטריד את מנוחתו של המספר בין כשהוא שקט ובין כשהוא מרעיש, בוכה ודורש את תשומת לבו, בהיעדר כל יחס מצד הוריו. בדירה הזו המלאה רעש והמולה, נראה לכאורה, כי סיכויי ההחלמה של המספר קלושים. כנאמר לעיל, התיאורים בדירה זאת הם על רקע של **עונת האביב**.

3. **בדירה השלישית**: מדובר בבית הממוקם על גבעה נעימה, שְלווה ופורחת. לכאורה זהו בית שמדומה לגן-עדן, שם הכול שקט ומקרין מנוחה. אך למעשה, בבית הזה שוררת באופן קבוע דממה ואין בו סימן כלשהו לחיים ולשמחת חיים. המספר כשהוא בא לתאר את החזרה אל הדירה השלווה, ועל השינה המתוקה המצפה לו, הוא מרבה להשתמש במלים הנגזרות מן השורש ד.מ.מ, בהדגישו את הדממה המקפיאה השרויה במקום. ("דמומים עלינו במדריגות הדשא", הלאה באותו עמוד "אבל אותו תינוק לא ישב שם ולא קפץ עלי [...] דמומים נעו הפרחים על האסקופה וכל תינוק לא היה שם") המספר מדגיש כי בבית זה לא נשמעים קולות תינוקות, ואף ציוץ ציפורים שעפות מעל הבית – לא נשמע. שלושת הבתים משמשים כאמצעי אפיון מרכזיים של גיבור הסיפור. הם מצביעים על מצבו ועל משמעות חייו באופן סמלי.

ב. מוטיב המחלה – גם המספר וגם התינוק חולים. הראשון סובל מבדידות קשה ואילו השני הנו קורבן להזנחה פושעת. התרופה המחלצת את השניים ממצוקתם היא החיבור ביניהם. החזרה המרובה על עניין תחיבת אצבעות ידיו של התינוק אל תוך עיני המספר מסמלת בבירור את ניסיון ההתקשרות בין השניים. דמותו של התינוק נשקפת אל עצמו מעיני המספר ופעולתו האינסטינקטיבית מצביעה בראש ובראשונה על כמיהתו ליצור קשר.

ג. מוטיב השינה – החדר בת"א לא מאפשר לגיבור לישון, השינה נתפשת כתכלית חייו. חוסר השינה ממנו סבל בהתחלה עושה אותו אומלל. העייפות כבדה עליו עד שהוא לא יכול ליהנות ממנעמי העיר ת"א. יש לו רצון עז לישון. לכאורה זו שאיפה נורמאלית של כל אדם הסובל מנדודי-שינה, אולם בהמשך מתגלה שהשינה היא למעשה בריחה מהתמודדות עם הבעיה האמיתית שלו – הבדידות. אבל כאשר הוא מגיע אל הבית השָלוֹ שעל הגבעה, לכאורה גן-עדן למי שמחפש רק לישון, הוא מבין שטרם הגיע זמנו לפרוש מהחיים. ומעניין שכאשר הוא חוזר אל הבית המלא רעש בת"א, הוא קולט שהרעש כבר לא מפריע לו לישון, מפני שההרגשה וההבנה למשמעות הקיומית של חייו – מרגיעה אותו יותר מהדממה שבבית על הגבעה.

ד. מוטיב התינוק התינוק הוא המרכיב העיקרי בשינוי ובמהפך שעובר גיבור הספור. הוא שעושה את ההבחנה בין שתי הדירות. תחילה נראה כי התינוק מהווה דמות מטרידה המרחיקה את המספר מהשגת השקט והמרגוע. אך בהגיעו לבית הנפלא שעל הגבעה, חש לפתע המספר בחסרונו של התינוק שכה זקוק לו. הוא מוצא עצמו במקום מבודד ושקט, מקום שכאילו החיים בו עצרו מלכת – מה שמתברר כניגוד המוחלט למה שהוא באמת זקוק לו. מכאן מתבחרת האנלוגיה המרתקת בין המספר לבין התינוק. את הקשר בין דמות האני-המספר לתינוק, אנו קולטים מהתיאורים הבאים:

1. שניהם תשושים וחולים.
2. שניהם סובלים מבדידות – המספר מופיע בדיכאונו ואילו התינוק בהזנחתו.
3. שניהם נטולי שינה ושלווה וניבטים זה אל זה כהשתקפות של אדם המביט במראה.

בהתחלה כאילו והמספר מתלונן ומביע אי-נוחות מהתינוק, ושהוא לא נמשך כלל לתינוקות ובפרט לא לתינוק הזה: "ישבתי במקום שישבתי עד שבאה צרה חדשה. צרה זו מהי? תינוק היה לבעל הבית" אך לאחר מכן, הוא סותר עצמו, ומביע חרדה לשלמו: "אבל כאן חביבות עלי בכיותיו וגניחותיו של תינוק מכל כלי שיר שבעולם, שאני יודע שהוא חי". ניגודים אלה יוצרים פער בין ההצהרות לבין המעשים שלו בפועל. ה"מטרד" (קרי; התינוק עם מחושיו, בכיו וגניחותיו ותקיעת האצבעות בעיני המספר, שמהם ביקש המספר לברוח) מתגלה כדבר שבכוחו להעניק משמעות לחייו. חסרונו של התינוק בבית שעל הגבעה, חיסרון שהמספר הרגיש בו כבר על האסקופה, מותיר את המספר בתחושת חידלון של מי שאין כל ערך לחייו. מכאן, שהקשר בין שתי הדמויות משמש כאמצעי להענקת תכלית ומשמעות לשניהם. הטעם לחיי המספר ניתן להם בשל ההזדקקות לתינוק. ומנגד הטעם לחיי התינוק ניתן מעצם כמיהתו ליחס ותשומת-לב, הניתנים לו רק על-ידי המספר. בכך מתבטא כוחם של השניים כדמויות מפתח בחיי זולתם.

"מדירה לדירה" כנאמר, הוא סיפור פסיכולוגי הממחיש שינוי-נפשי שחל אצל הגיבור באמצעות שינויים והמעברים בין הדירות. כאשר ה"מזל" שנפל עליו עם המעבר לדירה הסואנת, אינו מקרי, אלא הוא כתוצאה מהכרה בפנימיותו ובצרכיו האמיתיים, שהם : למצוא שלוה ומרגוע לנפשו.

ה. הסמליות במוטיבים של גן-העדן וגיהנום – הבית בת"א נתפש תחילה כייצוג של הגיהנום

ואילו הבית שעל הגבעה נתפש כגן-עדן. למרות זאת, נדמה שגן-העדן מתקשר אל המוות ואל העולם הבא והגיהנום מתקשר אל החיים בעולם הזה. גן-העדן הוא מעין פנטזיה בלתי-אפשרית למימוש עלי-אדמות. הגיהנום הוא המציאות הקשה והמעיקה, אך ההגיונית. המעבר של המספר מהבית שעל הגבעה (גן-עדן) בחזרה אל הבית בעיר תל-אביב (גיהנום), מלמד על הבנתו שטרם הגיע זמנו לפרוש מן החיים. הוא בוחר להיאבק בגיהנום עלי אדמות ולא להזדרז אל בית המנוחה הנכונה – בית המוות. מוטיב מרכזי זה נועד לשרת את עיצוב משמעות הסיפור, הקורא לאדם לבחור במאבק עיקש ואמיתי בקשיי החיים ולא בויתור וכניעה שפירושם – מוות. סופו האופטימי של הסיפור ממחיש שהניצחון אפשרי וחלוקת החיים ל"גן-עדן" ו"גיהנום" היא עניין אישי המתרחש בנפשו של האדם.

ארמזים מקראיים ומהמקורות:

1. ישנו קשר בין דמותו של התינוק בסיפור לבין הופעת המשיח. במסכת סנהדרין מתואר המשיח כאדם עני ופשוט היושב בשערי העיר רומי ו"מתיר ואוסר את פצעיו". התינוק, כמו המשיח, סובל מפצעים המכסים את גופו. בתלמוד הירושלמי כתוב: "אל תגעו במשיחי – אלו תינוקות של בית רבן". שני ארמזים אלו יוצרים זיקה בין התינוק לדמות המשיח, ויש בהן כדי לחזק את מעמד התינוק בסיפור כמי שגאל והושיע את המספר.
2. על פי האמרה היהודית: "משנה מקום משנה מזל" ובסיפורנו זה אין הכוונה למזל של הגרלות ופור, אלא לשינוי חיים ומהפך החיים לטובה.
3. על פי האמרה היהודית: "משנה מקום משנה מזל" ובסיפורנו זה אין הכוונה למזל של הגרלות ופור, אלא לשינוי חיים ומהפך החיים לטובה.